Л. Сидоренко, А. Толстоухов
(Київський університет ім.Тараса Шевченка)

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ЕКОЛОГІЧНОЮ СИТУАЦІЄЮ

Досліджуються проблеми управління сучасною екологічною ситуацією в Україні у широкому соціокультурному контексті.

Екологічна проблема вже декілька десятиліть оцінюється як одна з глобальних проблем людства. Більш того, вона кваліфікується як така, розв'язання якої є необхідною умовою його виживання. Проблематичність стану природи описується як

небезпечна для існування людини, взагалі живої природи екологічна ситуація. Тому чисельні роботи фахівців різних галузей природознавства, медицини, економіки, філософії присвячені визначенню її суттєвих ознак з метою подолання екологічної кризи і створення умов для збереження природи і прогресивного розвитку суспільства. Втім, недивлячись на різнобічні дослідження, екологічна проблема залишається глобальною проблемою номер один.Отже, існує потреба в нових філософських, науково-теоретичних і технологічних підходах її розв'язання.

Очевидно, що досягнення цієї мети вирішальним чином залежить від загальної концепції, що визначає напрямки, засоби і суть екологічної діяльності суспільства. Тому постає питання про відповідні філософські засади діяльності сучасної людини в природі, які визначають і забезпечують оптимальність управління екологічною ситуацією. Воно є дуже важливим для України, де останнє десятиліття характеризується погіршенням екологічного стану. Це значною мірою пов'язане з аварією на Чорнобильській АЕС. Втім, існує чимало факторів, що негативним чином впливають на екологічну ситуацію в Україні. В світоглядному відношенні кризовий екологічний стан обумовлений техніко-технологічною діяльністю, орієнтири якої формувалися на підставі філософських засад індустріальної культури. В її межах перетворююча діяльність людини кваліфікувалася як така, через яку світ мав стати таким, щоб максимально задовільняти комфортність людського життя. Філософсько-світоглядні засади індустріальної культури націлювали на принципову можливість безмежного перетворення світу за планом і в інтересах людини. Отже, розв'язання проблеми оптимального управління сучасною екологічною ситуацією в Україні можливо на основі інших філософсько-світоглядних засад, які орієнтують на нове ціннісне відношення до природи і,водночас,мають визначити орієнтації безпечної в екологічному відношенні діяльності людини в природі.

Будуючи свої відношення з природою на основі пріоритету власних потреб, людина індустріального суспільства реалізує у відношенні до природи свою владу. Отже , управління екологічною
ситуацією є також проявом владного відношення. При цьому поняття влади розуміється в самому широкому смислі - як прагнення, здатність і можливість людини реалізувати свою волю за допомогою соціальних впливів: права, науки, технології тощо. Крім того, розв'язання проблеми управління екологічною ситуацією потребує виділення його рівней. На наш погляд, цей процес може розглядатися принаймні на 2-х рівнях:

1) як науково-теоретичне керування відношенням людина - природа,

2) як соціотехнологічне конструювання оптимальної екологічної ситуації.

У відомих роботах М.Будико, В.Лося, Е.Гірусова, Ф.Гіренка, М.Камшилова,М.Моісеєва,І.Фролова, де дається ретельний аналіз сучасної екологічної ситуації і робиться висновок про її кризовий стан, найважливішою теоретичною і практичною проблемою, яка має бути розв'язана, вважається формування оптимального відношення людина - природа(див. 1,2,3,4,5). В 70-ті роки в зв'язку з констатуванням кризового екологічного стану виникла проблема прогнозування поведінки екологічних систем, загалом - біосфери. Йдеться про відомі роботи Д.Медоуза, Дж.Форрестера, Д.Гвішиані та ін. (9,10). В 80-ті роки питання про контролювання і покращення екологічної ситуації було перенесено до площини вивчення можливостей новітніх технологій - комп'ютерної і біотехнології (11,12). В дослідженнях останніх років,здійснених вітчизняними вченими, оцінювалися суттєві аспекти впливу сучасної екологічної ситуації на природу, людину, культуру. В роботах М.Кисельова, Ф.Канака, В.Крисаченка, С.Мороза вивчалась роль екологічної ситуації в самовизначеності людини - особистісному і національному, підкреслювалось особливе місце природи в становленні культури українського етносу (див.6,7,8). В цьому відношенні наявність унікальної природи України стає умовою збереження і розвитку української нації в культурному відношенні. А це також потребує оптимального управління сучасною екологічною ситуацією.Аналіз літератури також показує, що

вихід з екологічної кризи дослідники вбачають в екологізації виробництва (М.Камшилов), в екологізації світогляду (М.Кисельов), в створенні системи екологічної культури (В.Крисаченко).

Отже, створення нормальної для існування природи і людини екологічної ситуації вже тривалий час є актуальним філософським,науково-теоретичним і практичним питанням Втім, воно здебільшого розглядалось як досягнення таких змін, що дозволять повернути природу,так би мовити, до її ідеального стану. Тобто такого,який існував до шкідливого впливу техніко-технологічного середовища. Або принаймні як досягнення покращеного стану природного середовища на основі новітніх технологій.

На наш погляд, вихід з кризового екологічного стану потребує перш за все змін світоглядних засад відношення людини до природи. Зрозуміло, що існування людини і природи осмислюється в сучасній філософії і науці як існування в межах єдиної, цілісної системи. Тобто, в оцінці відношення людина - природа етап усвідомлення цієї єдності на зразок своєрідного повернення до античного світорозуміння є вже досягненим. Але в просуванні по шляху до нових філософських орієнтирів оптимального управління екологічною ситуацією цього недостатньо. Потрібна принципова зміна світоглядних орієнтирів, що відображає рух від тези: "природа для людини" до тези:" людина для природи". Цьому сприяє нове осмислення значної ролі природного, біологічного в людському житті і поведінці. На цьому тлі положення про людину як природну істоту набуває нового, більш сучасного смислу. Як підкреслює В.Стьопін, біологічну основу людини, її тілесність не можна розглядати як лише нейтральний фон соціального буття.Це грунт, на якому виросла людська культура і без якого неможливі були б стани людської духовності (13).

Спільність досліджуваних концепцій оцінки екологічної ситуації і шляхів виходу з її кризового стану полягає в тому, що людство в них більшою мірою розглядається як об'єкт, який змінює свою поведінку, потрапляючи в певну систему (систему нового типу виробництва, нового світогляду, нової культури). Особливість впливу на екологічну ситуацію у 80 - 90-ті роки полягає в тому, що використовуючи новітні технології, людина проявляє свої можливості в проектуванні і конструюванні штучного світу людської життєдіяльності, заснованого на оптимальній для природи і людини екологічній ситуації. Таким чином, людина оцінюється як суб'єкт екологічної ситуації.

Втім, відмічені світоглядні зміни ще не гарантують розв'язання екологічної проблеми. Зрозуміло, що саме і лише людина є активною стороною відношення людина - природа. І саме її діяльність має розв'язати екологічну проблему, отже - покращити екологічну ситуацію. Ми вважаємо, що цього можна досягти лише на шляху управління нею. Причому, оскільки екологічний стан оцінюється фахівцями як такий, що загрожує життю людини, то очевидно, що концепція управління екологічною ситуацією має базуватися на філософських засадах, які в певному розумінні мають гарантувати орієнтири такої людської діяльності, що буде екологічно безпечною.

Такий наш висновок є обгрунтованим як відповідно до самої специфіки сучасної екологічної ситуації, так і до еволюції світоглядних орієнтирів пропонованих концептуальних підходів до її осмислення і зміни. Так, якщо спочатку - десь в кінці 60-х років XX ст., соціопрактично зорієнтована мета відносно екологічної ситуації спрямовувала діяльність людини на необхідність збереження природи, то далі, завдяки активній розробці філософсько-методологічних аспектів проблеми,була обгрунтована мета досягнути гармонії людини і природи. Саме такі сподівання спричинили появу філософсько-практичних концепцій (наприклад, М.Камшилова), які пропонували оптимізувати людську діяльність в природі. Це вважалося можливим на підставі такої перебудови виробництва , щоб не лише природа була включена у виробництво, а й виробництво було включено в біологічний кругообіг.

Втім, 80-90-ті роки розвіяли надмірний оптимізм сподівань на можливість гармонізації відношення людини і природи. А намір оптимізації людської діяльності в

природі було поєднано в кінці XX ст. з питанням про екологічну безпеку. На наш погляд, досягнення саме такого стану можна кваліфікувати як ціль оптимального управління екологічною ситуацією.

Отже, ми вважаємо, що в умовах техногенної цивілізації в кінці XX ст. як оптимальну можна розглядати, так би мовити,"розумну владність" над природою. Зрозуміло, що для її здійснення сама людина має змінитися. Подолавши войовничо-перетворююче і завойовниче відношення до природи, людина обирає і інше ставлення до себе самої. Тобто, звернення до природи з позиції: "людина - для природи", набуває нового змісту.

Виходячи із сказаного, треба наголосити ще на одному важливому і мало розробленому аспекті екологічної проблеми -духовному аспекті. Зрозуміло, існує глибока концепція ноосфери В.Вернадського і Т. де Шардена . Ми б хотіли виділити дещо інший ракурс. Йдеться про те, що суспільна духовність може мати і нести, умовно кажучи, позитивний чи негативний психологічний заряд. Яскравим прикладом в цьому смислі може бути політичний прояв владного відношення. Зрозуміло, влада, що піддається негативному психологічному заряду, або несе такий в масову свідомість, не в змозі розв'язати екологічну проблему Отже, духовна атмосфера суспільства впливає як на ціннісне кваліфікування сучасної екологічної ситуації, так і на можливість формування екологічної свідомості і розв'язання екологічної кризи . Відповідно, в ментальності людини техногенної цивілізації екологічна проблема є не лише відображенням характеристик природи, а й певними ознаками стану духовної культури. Не випадково виникло поняття "екології душі", бо для людини її "природним середовищем" є світ культури, особливо - духовної, яка визначає стан людської душі. В певному розумінні, екологія душі - це доброта, чесність, порядність, тобто все, що є таким необхідним в складному сьогоденному світі.

Отже, особливості культури індустріального суспільства не дозволяли сформуватися філософсько-світоглядним засадам гармонійного відношення людини до природи. Подолання кризового стану екології можливо за умов еволюціонування філософських засад в напрямку таких, які б визначили розумність людської влади над природою на всіх рівнях управління екологічною ситуацією - і на науково-теоретичному, і на соціотехнологічному. Розумна владність над природою є не що інше, як подолання завойовничого відношення людини до природи. Зрозуміло, що інтеграція України до системи розвинених країн Європи і світу, що зараз активно відбувається, потребує не лише високого рівня стабільності економічного розвитку, а й гарантування надійної екологічної безпеки.

Summary. Problems of management of modern ecological situation in Ukraine in the wide social cultural content are investigated.

Література

1. Будыко М. Глобальная экология.М.: Наука, 1977. - 215 с.
2. Лось В.А. Тенденции "экологизации" современного научного знания// Наука. Организация. Управление. - Новосибирск:1979. -С.199 - 233.
3. Гиренок Ф.И.Экология.Цивилизация.Ноосфера. - М.: Наука, - 182 с.
4. Камшилов М.М. Эволюция биосферы. М.:Наука,1979. - 256 с.
5. Моисеев Н.Н. Экология, нравственность, политика// Вопр.филос. - 1989.-№5.-С.3-25.
6. Киселев Н.Н. Мировоззрение и экология.К.: Наукова думка,1990. - 216 с.
7. Крисаченко В.С. Екологічна культура.К.:Заповіт,1996.-349 с.
8. Мороз С.А.,В.І.Онопрієнко,С.Ю.Бортник. Історія біосфери Землі. К.:Заповіт,1996.-333 с.
9. Форрестер Дж.Мировая динамика.М.:Мир,1978.- 285 с.
10. Гвишиани Д. М. Философия, культура и научно-технический прогресс//Вопр.филос.-1983.-№7.-С.59-71.
11. Овчинников Ю.А.Биотехнология и ее место в научно-техническом прогрессе//Сель.-хоз.биология.-1982.-Т.17.-№5.-С.579 - . 592.
12. Попова Т.Е. Биотехнологическое направление в решении экологической проблемы//Изв.АН СССР.Сер.биол.-1981.-№2.- С.202-218.
13. Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. Философия науки и техники.М.:Гардарика,1996.-400 с.